

[itobiad], 2020, 9 (1): 353/376

Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği

Causality Relationship between Institutional Structure Indicators, Export and Foreign Direct Investments: the Case of Commonwealth of Independent States

Semanur SOYYIĞIT

Dr. Öğret. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Assistant Professor, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics
semanur.soyyigit@erzincan.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-5679-6875

Seyhun DOĞAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü
Prof., Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics,
sdogan@istanbul.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-3450-0612

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 18.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 23.03.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.03.2020
Yayın Sezonu : Ocak-Şubat-Mart
Pub Date Season : January-February-March

Atıf/Cite as: SOYYIĞIT, S, DOĞAN, S. (2020). Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 353-376. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/53155/621486>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği

Öz

Bu çalışmada, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde kurumsal yapı göstergeleri, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki nedensel ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu ülke grubunun seçilme nedeni, söz konusu ülkelerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra yapısal dönüşüm çerçevesinde politikalar uygulamalarıdır. 2000-2017 dönemini kapsayan çalışmada; ihracatın GSYH'deki payı, net doğrudan yabancı sermaye girişinin GSYH'deki payı, hükümet etkinliği endeksi, politik istikrar endeksi ve hukukun üstünlüğü endeksi değişkenler olarak seçilmiştir. Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizinin uygulandığı çalışmanın sonucunda; hukukun üstünlüğünden ihracatın GSYH'deki payına ve politik istikrara doğru tek yönlü nedensel bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda, hükümet etkinliği indeksinden de ihracatın GSYH'deki payına ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensel bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Özet

Son yıllarda, kurumsal yapı ile ulusal/uluslararası ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Kurumsal yapıyı ölçen göstergelerin sayısındaki artışla birlikte, ampirik çalışmalar da artmaktadır. Bu çalışmalar farklı ülke grupları için farklı dönemlerde kurumsal yapının ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, kurumsal yapı ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiyi destekleyen ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, bazı kurumsal göstergeler ile mal ve hizmet ihracatının ve doğrudan yabancı yatırımların GSYH'deki payı gibi ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu temsil eden göstergeler arasında nedensel ilişkiler incelenmektedir. Mal ve hizmet ihracatının GSYH'deki payı ülkelerin küresel ekonomiye entegre olma kabiliyetini ortaya koymaktadır. Net doğrudan yabancı sermaye girişinin GSYH'deki payı da ülkenin yabancı yatırımcıların ilgisini çekme gücünü ortaya koyduğu için önemli bir göstergedir. Her iki gösterge de ülkelerin GSYH oluşumlarına katkı sağlamaktadır. İhracatın ve doğrudan yabancı yatırımların GSYH'deki payı aynı zamanda ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyon derecelerinin ölçümüdür. Kurumsal yapıya gelindiğinde, Dünya Bankası tarafından yayınlanan birtakım göstergeler mevcuttur. Bu kurumsal göstergelerin ekonomi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi iktisat alanında dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan göstergeler politik istikrar, devlet etkinliği ve hukukun üstünlüğü indeksleridir. Çalışmanın ana fikri, kurumsal faktörün ülkelerin ekonomik performansları üzerinde bir etki oluşturup oluşturmadığının incelenmesine dayanmaktadır. Bu araştırma sorusuna yanıt aramak üzere değişkenlere nedensellik analizi uygulanmıştır. Nedensellik analizi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine uygulanmıştır. Bu ülkeler Sovyetler Birliği'nin dağılmasının

ardından bağımsız oldukları için, gerek ekonomik gerek kurumsal dönüşüm bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde oldukça önemliydi. Çalışmada kullanılan bütün değişkenler Dünya Bankası veritabanından edinilmiştir. İhracat göstergesi logaritmik formda kullanılmıştır. Bununla birlikte, diğer değişkenler negatif değerler içerdikleri için logaritmik olarak kullanılamamıştır. Çalışmada, yatay kesit bağımlılık olması ya da olmaması durumlarında da kullanılabilen Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi kullanılmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizi nedensellik olmadığını ifade eden sıfır hipotezini, bazı birimler için nedensel ilişkisinin olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test etmektedir. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testinin uygulanabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılık test edilmiş, daha sonra bu sonuçlara dayanarak birim kök testi uygulanmıştır. Serilerin entegrasyon mertebelerinin belirlenmesinin ardından, birim köke sahip olan bütün seriler farkı alınarak durağanlaştırılmıştır. Daha sonra, birinci kuşak nedensellik mi yoksa ikinci kuşak nedensellik mi kullanılacağını belirlemek amacıyla, nedensel ilişkiyi temsil eden modellere ait kalıntılardaki yatay kesit bağımlılık araştırılmıştır. Sonuçlar devlet etkinliğinden ve hukukun üstünlüğünden ihracatın GSYH'deki payına doğru nedensel ilişki ortaya koymuştur. Aynı zamanda, devlet etkinliğinden doğrudan yabancı yatırımların GSYH'deki payına doğru da tek yönlü nedensel ilişki bulunmuştur. Kurumsal göstergeler arasındaki nedensel ilişkiler de ayrıca incelenmiştir. Sonuçlara göre, hukukun üstünlüğünden politik istikrara doğru tek yönlü nedensel ilişki söz konusudur. Bu sonuçlara dayanarak, BDT ülkelerinde kurumsal faktörlerin küresel ekonomiye açıklık üzerinde etkisinin olduğu belirtilebilir. Yasaların uygulanabilirliğine olan saygıyı ve mülkiyet haklarına saygıyı temsil eden hukukun üstünlüğü göstergesi ihracatın GSYH'deki payı üzerinde etkilidir. Üstelik, hükümetin izlenen bir politikayı başarı ile sonlandırmasına olan güveni temsil eden devlet etkinliği göstergesi doğrudan yabancı yatırımların GSYH'deki payı üzerinde nedensel etkiye sahiptir. Özetle, BDT ülkelerinde hükümet politikaları küresel ekonomiye entegrasyonun sebebidir. Aynı zamanda, bu kurumsal göstergeler arasındaki bağlantısallık da önemlidir. Analiz sonuçları bu kurumsal göstergeler arasında da nedensel ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular sonucunda, kurumsal yapıya ilişkin göstergelerin BDT ülkelerinde dış ekonomik ilişkiler üzerinde belirleyici olduğu yargısına varılabilir. Dolayısıyla, bu bulgular kurumsal politikaların genel ekonomik amaçlara ulaşmadaki önemini göstermektedir. Politika yapıcılar politika takip ederken bu kurumsal faktörlerin önemini dikkate almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonometri, Bağımsız Devletler Topluluğu.

Causality Relationship between Institutional Structure Indicators, Export and Foreign Direct Investments: the Case of Commonwealth of Independent States

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the causal relationships between institutional structure indicators, exports and foreign direct investment in Commonwealth of Independent States countries. The reason for the selection of this country group is that these countries implement policies within the framework of structural transformation after leaving the Union of Soviet Socialist Republics. In the present study covering the period 2000-2017; the share of exports in GDP, the share of net foreign direct capital inflows in GDP, the government efficiency index, the political stability index and the rule of law index were chosen as variables. As a result of the study in which Dumitrescu-Hurlin causality analysis was applied; a one-way causal relationship from the rule of law to the share of exports in GDP and to political stability was found. Meanwhile, one-way causal relationships from the government effectiveness index to export share in GDP and to share of foreign direct investment inflows in GDP were found.

Summary

In recent years, greater importance has been attached to the relationship between institutional structure and national/international economic activities. There have been a growing number of empirical studies that show an increase in the indicators which measure institutional structure. These studies examine the effects of institutional structure on various economic indicators for different country groups within particular periods. Findings from the empirical studies have revealed an important relationship between institutional structure and economic activities. In this study, the causal relationship among some institutional indicators, the share of exported goods and services and foreign direct investments to Gross Domestic Product (GDP) which are the indicators of a country's level of integration in the global economy was analyzed. The share of exported goods and services in GDP indicates the capability of a country to integrate with the global economy. The share of net inflow of foreign direct investments in GDP is also an important indicator for an economy since it captures the power of that economy to attract the attention of global investors. Both of these indicators clearly contribute to the GDP of a country. Export and foreign direct investment share in GDP are also measurements of a country's integration with the global economy. When it comes to institutional structure, there are some relevant indicators that have been released by the World Bank. An analysis of the impact of these institutional indicators on an economy has become a vibrant topic in the field of economics. The indicators used in this study were political stability, government effectiveness and the rule of law. The main idea of this study was to analyze whether institutional factors have an impact on the overall economic performance of particular countries. Causality analysis was used on these variables in order to reach some relevant conclusions to this research question. Countries from the Commonwealth of Independent States were selected to analyze this causal

relationship. Since they became independent after the disintegration of the Soviet Union, both economic and institutional transformations were vital for them to make progress in terms of development. All the variables used in the study were obtained from the World Bank database. The export indicator was used in logarithmic form. However, the other variables could not be used in logarithmic form since they have negative values. The Dumitrescu-Hurlin causality test which can be applied in the case of both having and not having cross-section dependence was used in this study. The Dumitrescu-Hurlin causality analysis tests the null hypothesis representing no causal relationship for each cross-section against the alternative hypothesis representing causal relationship for some cross-section units. The series is required to be stationary in order to apply the Dumitrescu-Hurlin causality test. For that reason, the cross-section dependence of the series was detected first, and then unit root tests were applied depending on the results of the cross-section dependence test. After detecting the integration level of the series, all series with unit root were transformed into a stationary series by differentiating. After that, cross section dependence of the residuals that belong to the models representing causal relationships was analyzed in order to decide on whether to apply a first-generation or second-generation causality test. Results of the study revealed that there is indeed a causal relationship from government effectiveness and from rule of law to export share in GDP. There is also a one-way causal relationship from government effectiveness to foreign direct investments share in GDP. A causal relationship among institutional indicators themselves were also analyzed. According to these results, there is a one-way causal relationship from rule of law to political stability. By considering these outcomes, it can be summarized that institutional factors have a fundamental impact on the level of openness to the global economy with respect to the Commonwealth of Independent States' countries. Rule of law as an indicator which reflects the confidence of the applicability of law and respect to property rights has a measurable impact on the share of exported goods and services in GDP. Furthermore, government effectiveness as an institutional indicator, which reflects the trust in government to implement the stated policy successfully, is a cause of export share in GDP and foreign direct investment in GDP. Briefly, trust in government policies in the countries from the Commonwealth of Independent States is a direct cause of integration into the global economy. It is also important to realize the interconnectedness of these institutional indicators. Results of the analysis indicate that a causal relationship exists among these institutional factors. As a result of these findings, it can be concluded that the indicators regarding the institutional structure are determinative of foreign economic activities for the Commonwealth of Independent States countries. Therefore, this result clearly demonstrates the importance of institutional policies in achieving general economic objectives. Policymakers should take the importance of these factors into consideration when pursuing constructive economic policies.

Keywords: Institutional Structure Indicators, Export, Foreign Direct Investments, Econometrics, Commonwealth of Independent States.

Giriş

Ülkelerde mevcut kurumsal yapı ile ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkilere son yıllarda daha çok önem verilmektedir. Zira, kurumsal yapıyı ölçmeye yönelik göstergelerin sayısındaki artışa paralel olarak artan ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, kurumsal yapı ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkileri destekleyen sonuçlar ortaya koymakta ve ayrıca, birçok ekonomik gösterge söz konusu yapıdan etkilenmektedir.

2004 yılı Dünya Ticaret Raporu'nda kurumların ekonomik aktiviteyi etkileyebileceği bazı kanallar şu şekilde ifade edilmiştir (WTO, 2004: 176); (i) piyasa koşulları, mal ve piyasa katılımcıları hakkında bilgi yayılmasının sağlanarak bilgi asimetrisinin azaltılması, (ii) mülkiyet hakları ve sözleşme uygulamaları dolayısıyla riskin azaltılması, (iii) politikacıların ve çıkar gruplarının, halka hesap verebilirliğinin sağlanması yoluyla olumsuz eylemlerinin sınırlandırılması.

Raporda, bilgiye erişebilirlik ve risk değerlendirmesinin dış ticaret için önemine dikkat çekilmekte; söz konusu ülke ticaret engellerini yumuşatsa dahi, eğer ülkede yapılan sözleşmelere ya da ödemelerin düzenli yapılacağına ilişkin bir güven yoksa, yabancıların ticaret yapma konusunda isteksiz olabilecekleri belirtilmektedir. Aynı raporda, Dünya Bankası veri tabanında yer alan yönetim göstergelerinden olan üç kurumsal göstergenin dış ticaret üzerindeki etkisine değinilmektedir. Bunlar; hükümet etkinliği, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadeledir. Kurumsal yapının dış ticarete etkisi bağlamında özellikle bu üç göstergeye odaklanılmasının sebebi ise, dış ticaretteki belirsizliği ortadan kaldırması ve işlem maliyetlerini azaltması olarak açıklanmaktadır. Hükümet etkinliğinin genel olarak ülke içi kurumların etkinliğini yansıttığı ve politika değişimlerine ilişkin belirsizliği azalttığı, hukukun üstünlüğünün sözleşmelerin uygulanabilirliğini sağladığı, yolsuzlukla mücadelenin ise, ekonomik faaliyetlerden elde edilecek kazancın belirsizliğini azalttığı ifade edilmektedir (WTO, 2004: 179). Bu kapsamda, dış ticaretin iki önemli bileşeninden biri olan ve ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonu açısından önem arz eden ihracatın da bu kurumsal faktörler ile ilişkisinin söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Bir ülke ekonomisinin küresel ekonomi ile bağlantısını temsil eden bir diğer gösterge olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları da kurumsal yapı ile yakından ilişkilidir. Diğer koşullar aynı iken, daha nitelikli kurumsal yapıya sahip olan ülkelerin daha yüksek miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı çektiği kabul edilen bir gerçektir. Ekonomik özgürlüğü de büyük ölçüde garanti eden kurumsal niteliğin yüksekliği, birkaç etki yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırıcı etki gösterir. Buna göre (Mengistu Alemu, 2014: 37): Düşük vergileme, bağımsız yasal sistem ve özel mülkiyetin korunması yoluyla üretimden elde edilen getiriyi arttırır; ekonomik anlamda potansiyel gücün en yüksek değeri yaratacağı alana yönelmesini sağlar; ekonomik faaliyetler için öngörülebilir ve rasyonel bir karar alma ortamı oluşturur; sermaye yatırımlarının en yüksek getiriyi sağlayacak uygun yerlere aktarılmasını sağlar.

Bu çalışmada, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde kurumsal yapı göstergeleri, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki nedensellik analizi ile incelenmiştir. BDT ülkelerinin seçilme nedeni, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nden ayrıldıktan sonra söz konusu ülkelerin yapısal dönüşüm çerçevesinde politikalar uygulamalarıdır. Bu kapsamda; 2000-2017 dönemi itibarıyla BDT ülkelerinin dış ekonomik performansları ile kurumsal yapıları arasındaki ve aynı zamanda, kurumsal yapıyı temsil eden göstergelerin kendi aralarındaki nedensel ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, literatür araştırması sunulmuş; ardından bu çalışmanın örneklemini oluşturan BDT ülkelerindeki ekonomik ve kurumsal göstergelerin gelişimi incelenmiş; daha sonra çalışmanın temel hipotezi ve kullanılan veriler tanımlanmıştır. Ekonometrik metodolojinin açıklanmasının ardından da analizden elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Literatür Araştırması

Kurumsal düzenin ekonomik göstergeler üzerinde sahip olduğu etkiyi farklı ülke grupları için farklı dönemler kapsamında inceleyen gerek yerli gerek yabancı literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Çalışmanın bu kısmında, analizde kullanılan kurumsal/yönetimsel değişkenler ve makroekonomik değişkenler üzerine yapılmış çalışmalar özetlenmektedir.

Bayat vd. (2018), geçiş ekonomileri için 2002-2015 dönemi kapsamında politik istikrar ve makroekonomik göstergeler arasındaki etkileşimi incelemişler; kişi başına düşen gelir ve tüketici fiyat endeksinin kısa vadede politik istikrarı etkileyen en önemli faktör olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, uzun dönemde kamu sektörü etkinliği, kişi başına düşen gelir, ticari açıklık, tüketici fiyatları endeksi ve işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensel bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Bayat vd., 2018: 163-175).

Politik istikrar ile ilişkili bir başka çalışmada Bussmann vd. (2006), doksan gelişen ülke için 1978-1997 dönemi kapsamında, serbest ticaretin politik istikrarsızlık riskini azaltıcı etkisi olup olmadığını, serbestleşme sürecinin bu riski arttırıp arttırmadığını ortaya koymuşlardır. Elde edilen sonuçlar, ekonomik olarak dışa açıklığı daha yüksek olan ülkelerin daha istikrarlı bir görünüme sahip olduğu; dolayısıyla, küresel ekonomiye entegrasyonun ülke içi anlaşmazlıkları azaltıcı etki oluşturduğu sonucunu destekler nitelikte olmuştur (Bussmann vd., 2006: 49-70).

Artan ve Hayaloğlu, 1990-2012 dönemini kapsayan analizlerinde, OECD içinde yer alan yirmidokuz ülke için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik ve kurumsal belirleyicilerini analiz etmişler ve OECD ülkelerinde ekonomik göstergelerden ziyade yatırım profili, hükümet istikrarı, dini gerilimler, iç karışıklık, hukukun üstünlüğü, askeriyenin politikaya etkisi, etnik gerilimler gibi kurumsal göstergelerin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır (Artan ve Hayaloğlu, 2015: 551-564).

Saidi vd. (2013), 1998-2010 dönemi kapsamında gelişmiş ve gelişen toplam yirmi ülke için gerçekleştirdikleri panel regresyon analizi sonucunda, politik istikrar ve düzenleyicilik kalitesinin, ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda; pazar büyüklüğü, ticari açıklık, altyapı özelliği gibi göstergelerin de doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (Saidi vd., 2013: 15-24).

Aysan ve Varoudakis, otuziki gelişen ülke için yolsuzluk, bürokratik yapı niteliği, mülkiyet haklarının korunması, politik istikrar, vergi ve düzenlemeler gibi çok sayıda değişkenin özel yatırım kararları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Bulgular, 1980 ve 1990'larda MENA (Middle East and North Africa) ülkelerindeki yönetim kalitesi, politik istikrar ve hesap verebilirlikte bozulmaların yatırımların düşmesine sebep olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada aynı zamanda; politik ve yönetsel kurumsallığın özel yatırımlara etki bakımından ilk sırada yer aldığı; finansal gelişme ve ticari açıklık şeklindeki ekonomik reformlar ile beşeri sermayenin de özel yatırım kararlarını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Aysan ve Varoudakis, 2007: 1- 38).

Dehshiri vd.'nin (2012), 2001-2010 dönemi kapsamında yirmiüç gelişen ülke için insani gelişmişlik indeksinin ve hukukun üstünlüğünün doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmedeki etkisini inceledikleri çalışmaları sonucunda elde ettikleri bulgular, her iki göstergenin de doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Dehshiri vd., 2012: 1-11).

Nazeer ve Masih'in, Malezya'da 1984-2013 döneminde politik istikrarsızlığın ülkeye gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımı akışı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri söz konusu çalışmanın bulguları, değişkenler arasında gerek kısa gerek uzun dönemde ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre; ekonomik büyümenin, politik istikrarsızlığı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemedeki en güçlü etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Nazeer ve Masih, 2017: 1-19).

Mengistu Alemu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapan Asya ülkelerinin kurumsal niteliklerinin, söz konusu yatırımlar üzerindeki etkilerini 1996-2012 dönemi kapsamında incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; seçilen onbeş Asya ülkesinde hükümet etkinliğinin, politik istikrarın, hukukun üstünlüğünün ve yolsuzlukla mücadelenin ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir belirleyici olduğu ortaya konulmuştur (Mengistu Alemu, 2014: 35-47).

Kurul ve Yalta, yuzonüç gelişen ülke için 2000-2012 dönemi kapsamında kurumsal niteliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Dinamik panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, kurumsal nitelik kapsamındaki göstergelerden yolsuzlukla mücadele, hükümet etkinliği ve hesap verebilirliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu;

politik istikrar, düzenleme kalitesi ve hukukun üstünlüğünün anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur (Kurul ve Yalta, 2017: 1-10).

Akpan ve Atan, yirmiüç Sahraaltı Afrika ülkesi için 1996-2011 dönemi kapsamında gerçekleştirdikleri analiz sonucunda; ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin, ülke içi kurumların niteliğine bağlı olduğu; bu kurumsal nitelikte özellikle yolsuzlukla mücadele, hükümet etkinliği ve hukukun üstünlüğünün ön plana çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır (Akpan ve Atan, 2016: 1-20).

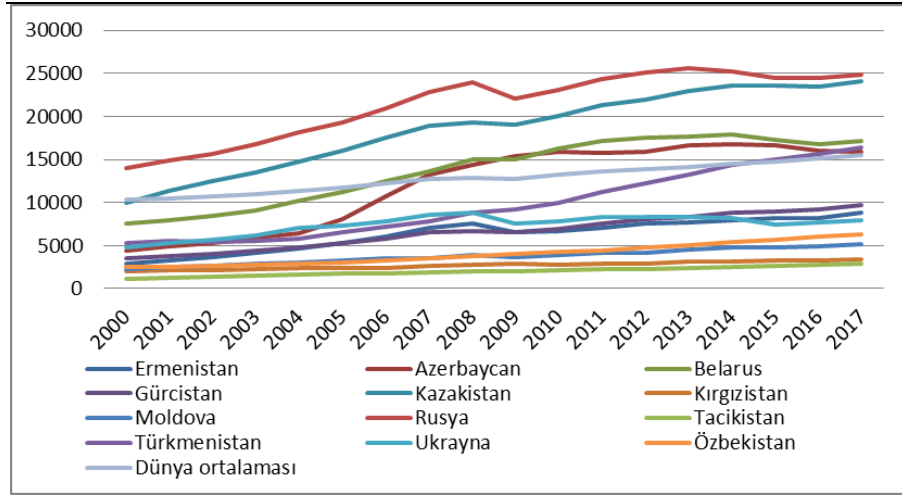
Abdella vd. (2018), BRIC ülkeleri olan Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin için 2002-2016 dönemi kapsamında yaptıkları analizde; yolsuzluğun, ticari açıklığın ve politik istikrarın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, yolsuzluğun BRIC ülkelerindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını; buna karşılık, politik istikrar ve ticari açıklığın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur (Abdella vd., 2018: 32-38).

Literatürde yer alan ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; kurumsal yapının doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve özel yatırımlar gibi makroekonomik göstergeler üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde, söz konusu makroekonomik göstergelerden bir kısmının da kurumsal yapı göstergeleri üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Özetle, ekonomik performans ve kurumsal yapı özellikleri arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Ülkelerinde Ekonomik ve Kurumsal Yapı

BDT ülkeleri, SSCB'nin dağılmasının ardından bir taraftan yapısal dönüşüm çerçevesinde küresel ekonomiye entegre olma; diğer taraftan, buna paralel olarak ekonomik göstergelerini iyileştirme yönünde politikalar uygulamışlardır. Burada yapısal dönüşüm ile kastedilen, hem ekonomik hem de kurumsal dönüşümdür. Zira, küresel sisteme entegrasyon bu ikisinin birleşimidir. Bu süreçte, BDT ülkelerinin bazı makroekonomik ve kurumsal göstergelerinin incelenmesi, ülkelerin geçirdiği dönüşümü değerlendirme açısından bilgi verecektir.

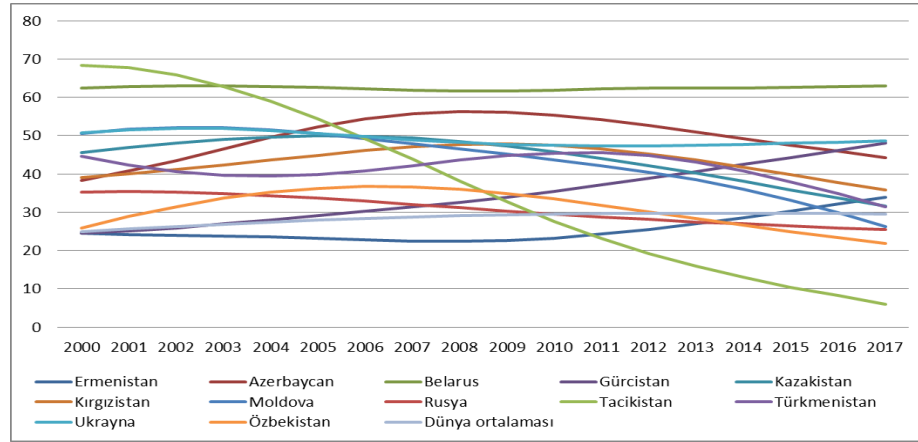

Şekil 1: Kişi Başına Düşen GSYH (\$, SAGP 2011 fiyatlarıyla)

Kaynak: (World Bank, 2019a)

BDT ülkelerinin kişi başına düşen gelir düzeylerinin dünya ortalaması ile karşılaştırılmasına bakıldığında (Şekil 1); mevcut durumda Rusya, Kazakistan, Belarus, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. BDT'nin kuruluşundan itibaren Rusya'nın kişi başına düşen geliri, her zaman dünya ortalamasının üzerinde olmuştur. Kazakistan 2000'lerin başında, Belarus ve Azerbaycan 2000'lerin ortalarında, Türkmenistan ise 2016 yılında bu ortalamayı geçmiştir.

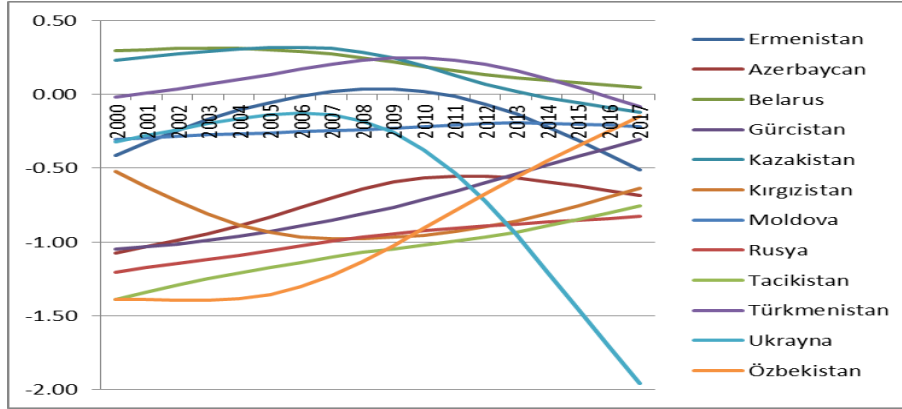
Şekil 2: İhracatın GSYH'deki Payı (%)

Not: Seriler, Hodrick-Prescott yöntemi kullanılarak ayrıştırılan trend değerlerini temsil etmektedir.

Kaynak: (World Bank, 2019b)

2000 yılı sonrasında BDT ülkelerinin küresel ticarete entegrasyonlarına bakıldığında (Şekil 2); her bir ülkenin farklı gelişim sergilediği görülmektedir. Belarus, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan'ın dönem süresince GSYH'lerinde ihracatlarının paylarının artış sergilediği; Tacikistan'da ise bu payın 2000 yılından itibaren belirgin bir azalış gösterdiği gözlenmektedir.

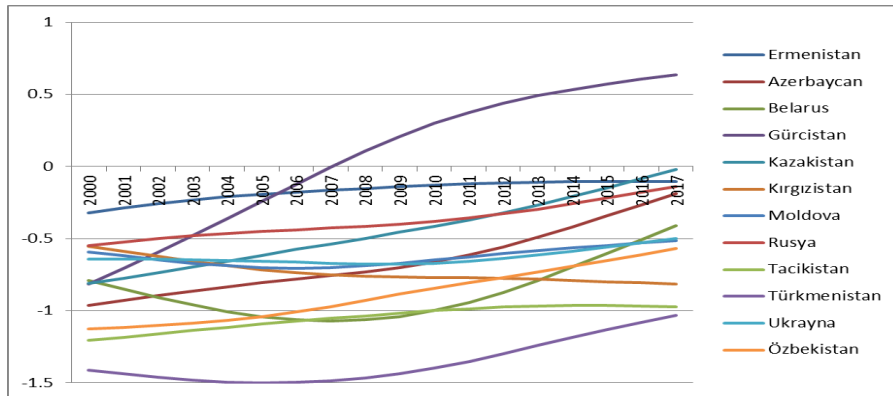

Şekil 3: Politik İstikrar İndeksi

Not: Seriler, Hodrick-Prescott yöntemi kullanılarak ayrıştırılan trend değerlerini temsil etmektedir.

Kaynak: (World Bank, 2019c)

Politik istikrar indeksinin yer aldığı Şekil 3'e bakıldığında; BDT ülkelerinin 2000 sonrası gelişimlerinin oldukça farklı olduğu; bazı ülkelerde politik istikrarda iyileşmenin, bazılarında ise bozulmanın gerçekleştiği görülmektedir. Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'da politik istikrar indeksi diğer ülkelere kıyasla daha düşük olmakla birlikte, bu ülkelerde politik istikrarın dönem boyunca sürekli bir iyileşme sergilediği gözlenmiştir. Buna karşılık, Ukrayna, Ermenistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Belarus'ta politik istikrarın azalış eğilimi dikkat çekmektedir. Kırgızistan'da politik istikrarda önce bir düşüş, sonrasında ise artış gerçekleşmiş; ancak, dönem olarak değerlendirildiğinde genel anlamda bir azalış trendi söz konusu olmuştur.

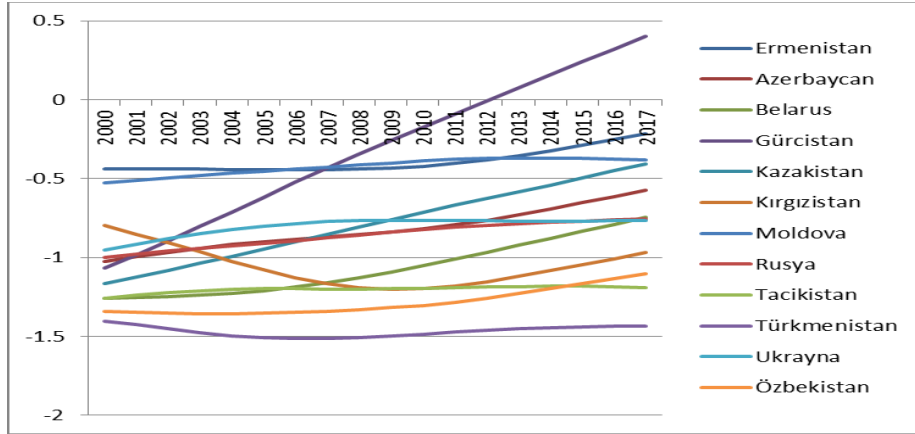
Şekil 4: Hükümet Etkinliği İndeksi

Not: Seriler, Hodrick-Prescott yöntemi kullanılarak ayrıştırılan trend değerlerini temsil etmektedir.

Kaynak: (World Bank, 2019c)

Şekil 4'te yer alan 2000-2017 dönemi için hükümet etkinliği indeksine bakıldığında; genel olarak BDT ülkelerinin tümünde hükümet etkinliğinin artış sergilediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, söz konusu dönem boyunca hükümetin uyguladığı politikalara duyulan güven ortamının iyileştiği ifade edilebilir. En yüksek indeks değerine sahip ülke ise Gürcistan olmuştur.

Şekil 5: Hukukun Üstünlüğü İndeksi

Not: Seriler, Hodrick-Prescott yöntemi kullanılarak ayrıştırılan trend değerlerini temsil etmektedir.

Kaynak: (World Bank, 2019c)

Hukukun üstünlüğü indeksinin 2000 sonrası gelişimine bakıldığında da (Şekil 5); genel olarak bir artış trendinin olduğu söylenebilir. Ancak, Kırgızistan ve Türkmenistan'da önce bir azalış, sonrasında ise artış eğilimi gözlenmektedir.

Hipotez ve Veriler

SSCB'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılmasından önce, 8 Aralık 1991 tarihinde SSCB'yi oluşturan ülkelerden üçü (Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna) BDT anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmadan kısa bir süre sonra Azerbaycan, Moldova, Kazakistan, Ermenistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan oluşan sekiz ülke daha BDT'ye katılmıştır. 1993'te Gürcistan'ın da katılımıyla onikiye ulaşan Topluluk üye sayısı, 2009 yılında Rusya ile anlaşmazlık yaşayan Gürcistan'ın ayrılması sonucu onbir olmuştur. Anlaşmanın amaçları, uluslararası barışı ve güvenliği sağlamlaştırmak; serbest ticaret bölgesi oluşturarak, eşitlik ve karşılıklı çıkar ilkesi çerçevesinde kalkınma sağlamak; politik, ekonomik, kültürel vb. alanlarda işbirliği gerçekleştirmek; organize suçlarla ve uluslararası anlamda terörizmle mücadele etmek; üye olan ülkeler arasındaki sorunlara barışçıl çözümler getirmek ve BDT vatandaşları arasında serbest iletişimi gerçekleştirmek olarak belirtilmiştir (Eren, 2012: 45).

SSCB'nin dağılmasından sonra BDT ülkelerinin, küresel ekonomik sisteme adapte olma sürecinde önemli ekonomik ve kurumsal dönüşümleri eş-zamanlı gerçekleştirme mecburiyetleri dikkate alındığında, BDT oluşumunun makul bir oluşum olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada da BDT ülkelerinin küresel ekonomiye adaptasyon süreçlerinde, kurumsal ve ekonomik göstergeler arasındaki etkileşimin niteliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Burada ekonomik gösterge olarak, küresel ekonomiye adaptasyonu en iyi yansıtacağı düşünülen ihracat ve ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım göstergeleri tercih edilmiştir. Kurumsal gösterge olarak ise, Dünya Bankası'nın Dünya Yönetişim Göstergeleri arasından seçilen indeksler kullanılmıştır. Seçilen değişkenler ile ilgili daha detaylı bilgi Tablo1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Değişkenler ve Veri Kaynağı

Değişken Kodu	Değişkenin Tanımı	Veri Kaynağı
Log (İhracat)	Mal-hizmet ihracatının GSYH'deki payının logaritması	Dünya Bankası
DYY	Ülkeye, diğer ülkelerden gelen net doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payı	Dünya Bankası
Etkinlik	Devlet etkinliği indeksi	Dünya Bankası
İstikrar	Politik istikrar indeksi	Dünya Bankası
Hukuk	Hukukun üstünlüğü indeksi	Dünya Bankası

Ekonomik gösterge olarak Log (İhracat) ve DYY değişkenlerinin seçilme sebebi, bu değişkenlerin ülkenin diğer ülkeler ile olan ekonomik ilişkilerini ve dışa açıklıklarını yansıtmada konusunda etkili göstergeler olduklarının düşünülmesidir. DYY değişkeni, ele alınan ülke grubundaki bazı ülkeler için negatif değerler içerdiği için logaritması alınmamıştır. Dünya Yönetişim Göstergeleri'nin bir kısmı olan indekslerin neyi ifade ettiklerini daha iyi anlamak açısından içeriklerini incelemek faydalı olacaktır. Buna göre:

- Hükümet etkinliği indeksi; temel olarak kamu hizmetlerinin kalitesine, sivil hizmetlerin politik baskıdan bağımsızlığına, politika oluşumu ve uygulamasının niteliğine, hükümetin politikalara bağlılığı ve güvenilirliğine ilişkin algıyı yansıtmaktadır. Bu indeksin ölçümünde farklı değişkenler kullanılmıştır. Bunların başlıcaları; kurumsal etkinlik ve bürokrasinin niteliği, altyapı özellikleri ve altyapıda aksamalar, sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerinin niteliği ve politika istikrarsızlığıdır (World Bank, 2019c).
- Politik istikrar indeksi; terörizm dâhil politik istikrarsızlık algısını ölçen bir göstergedir. Silahlı çatışma durumu, toplumsal huzursuzluk, uluslararası gerilim, terörizmin maliyeti, ülke içindeki (etnik, dini veya bölgesel nitelikteki) anlaşmazlıkların yoğunluğu, yeraltı politik organizasyonların

şiddet faaliyetlerinin yoğunluğu, sosyal anlaşmazlıkların yoğunluğu, yönetimin istikrarı, protesto ve isyanlar, iç savaş gibi birtakım değişkenlerden yararlanılarak hesaplanmış olan bir ölçümdür (World Bank, 2019c).

- Hukukun üstünlüğü indeksi; genel anlamda sözleşme uygulamalarına, mülkiyet haklarına, emniyet ve mahkemelere yönelik algıyı ölçen bir indekstir. Ölçümünde kullanılan değişkenlerin başlıcaları; organize suçlar, yargı sürecinin hızı, fikri mülkiyet haklarının korunması, özel mülkiyetin korunması, emniyet hizmetlerinin güvenilirliği, yargı bağımsızlığı, insan ticareti ve kayıtdışı sektördür (World Bank, 2019c).

Dışa kapalı bir ekonomik ortamdan çıkarak küresel ekonomiye ve serbest piyasaya adapte olmaya çalışan ülkelerde kuşkusuz bu kurumsal göstergeler, ülkenin ihracat ve yatırım gibi dış ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde etkileyecektir. Bu çalışmada da BDT ülkeleri kapsamında söz konusu etkileşimin nedensellik analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan ülke grubu, BDT üyeleri (Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan, Ermenistan, Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Türkmenistan ve Ukrayna) ile mevcut durumda BDT üyesi olmamakla birlikte, coğrafi yakınlık ve ekonomik benzerlik nedeniyle Birleşmiş Milletler tarafından bu ülke grubunda sınıflandırılan Gürcistan'dır (United Nations, 2019). Analizde, 2000-2017 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmada, yukarıda açıklanan ekonomik dışa açıklık göstergeleri ile seçilen bazı yönetim göstergeleri arasındaki nedensellik, Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizi ile incelenmiştir. Öncesinde, serilere yatay-kesit bağımlılığı testleri ile yatay-kesit bağımlılığının tespiti nedeniyle ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF testi uygulanmış; seriler durağanlaştırıldıktan sonra ise, Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulguları sunmadan önce, analizde izlenen ekonometrik metodoloji ve uygulanan söz konusu testler hakkında bilgi verilmesi uygun olacaktır.

Ekonometrik Metodoloji

Nedensellik analizi yaparken, analizde kullanılacak olan serilerin durağan özellikte olması gerekmektedir. Zira, durağan olmayan seri kullanmak suretiyle yapılan ekonometrik analiz sonucunda, sahte regresyon durumu ile karşılaşılabilir. Panel veri analizinde serilerin durağanlığının tespit edilmesi için kullanılan birim kök testleri, birinci kuşak ve ikinci kuşak olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri birimlerarası korelasyon (yatay-kesit bağımlılığı) yoksa, ikinci kuşak birim kök testleri ise birimlerarası korelasyon varsa kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 199). Değişkenlerde yatay-kesit bağımlılığının varlığının tespit edilebilmesi için, geliştirilen birtakım testler vardır.

Eşitlik 1'de Breusch-Pagan tarafından geliştirilen ve bu testlerden ilki olan LM testi test istatistiği yer almaktadır (Pesaran, 2004: 4):

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (1)$$

Bu test, panel verinin zaman boyutu yatay-kesit boyutundan büyük olduğu durumlarda ($T > N$) kullanılmaktadır. Breusch-Pagan, yatay-kesit bağımlılık olmadığını belirten H_0 hipotezi altında, Eşitlik (1)'de yer alan test istatistiğinin χ^2 dağıldığını göstermişlerdir. Yatay-kesit bağımlılığının tespit edilmesinde kullanılan bir diğer test, Pesaran (2004: 5) tarafından büyük N ve T değerleri için $CDLM_1$ test istatistiğinin ölçeklenmiş bir versiyonu olarak geliştirilmiştir. Bu test istatistiği Eşitlik 2'de yer almaktadır:

$$CDLM_2 = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (2)$$

Daha sonra Pesaran vd., LM testinin değişik bir versiyonu olan, sapması düzeltilmiş LM istatistiğini geliştirmişlerdir (Pan vd., 2015: 449):

$$LM_{adj} = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \quad (3)$$

Ekonometrik analizde serinin durağanlığı, elde edilecek sonuçların güvenilirliği açısından oldukça önemlidir. Zira durağan olmayan seriler arasında yapılacak ekonometrik analizler, sahte regresyona sebep olabilmektedir. Bu nedenle, panel veri analizi yaparken de serilerin durağanlığının incelenmesi önemlidir. Panel veri analizinde, durağanlık analizinde kullanılan birim kök testleri; birinci kuşak ve ikinci kuşak birim kök testleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri, serilerde yatay-kesit bağımlılık olmadığını; ikinci kuşak birim kök testleri ise yatay-kesit bağımlılık olduğunu varsaymaktadırlar (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 199).

Bu çalışmada; tüm serilerde yatay-kesit bağımlılık tespit edilmesi sebebiyle, yatay-kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinden Yatay-Kesit Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (CADF) testi kullanılmıştır. CADF testi; gerek zaman boyutu yatay-kesit boyutundan büyük olduğunda, gerekse yatay-kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğunda kullanılabilir. Monte Carlo simülasyonu sonuçları, CADF panel birim kök testi sonuçlarının küçük N ve T değerleri için bile güçlü sonuçlar verdiğini göstermiştir (Pesaran, 2007: 266-267).

CADF testinde, y_{it} 'nin, i yatay-kesit birimine ve t zamanına ait bir gözlem olduğu ve basit dinamik doğrusal heterojen panel veri modeline göre oluşturulduğu varsayımına dayanılarak, aşağıdaki modelden hareket edilmektedir (Pesaran, 2007: 268):

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T \quad (4)$$

Burada başlangıç değeri y_{i0} sonlu ortalama ve varyansa sahip bir yoğunluk fonksiyonuna ve hata terimi u_{it} de tek faktörlü bir yapıya sahiptir:

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Bu ifadeye; f_t gözlenmemiş ortak etki, ε_{it} ise birime özgü hata terimidir. $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $\beta_i = -(1 - \phi_i)$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$ olmak üzere, (4) ve (5) numaralı eşitlikler aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Birim kök testi hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ (bütün } i \text{ 'ler için seri birim köklüdür)}$$

$$H_1: \beta_i < 0 \text{ (seri durağandır)}$$

CADF testi sonucunda, hem birimler için hem de panelin geneli için birim kök test istatistiği hesaplanmaktadır. Panelin geneli için test istatistiği (CIPS), birimler için test istatistiklerinin ($CADF_i$) ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 276):

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (7)$$

Nedensellik analizi için kullanılan Dumitrescu-Hurlin testi, Granger nedensellik testinin heterojen panel veri modeli için geliştirilmiş çeşididir. Bu heterojenliğin, Granger nedenselliğin tahmin edilmesinde kullanılan regresyon modelinin ve nedensel ilişkinin heterojenliği olmak üzere iki boyutlu olduğu ifade edilmektedir (Zeren ve Arı, 2013: 320). Dumitrescu-Hurlin, Eşitlik 8'deki lineer modelden hareket etmişlerdir (Hurlin ve Dumitrescu, 2012: 5):

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} \gamma_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ yatay-kesit boyutunu ve $t = 1, 2, \dots, T$ zaman boyutunu göstermek üzere, x ve y 'nin iki durağan değişken olduğu ve ayrıca birim etkisi olan α_i 'nin zaman boyutunda sabit olduğu varsayılmaktadır. K gecikmesinin yatay-kesit birimlerine özgü olduğu ve panelin dengeli olduğu da diğer varsayımlar arasındadır. Ayrıca $\gamma_i^{(k)}$ otoregresif parametre ve regresyon katsayılarının eğimi olan $\beta_i^{(k)}$ 'lerin gruptan gruba değişmesine izin verilmektedir. $\gamma_i^{(k)}$ ve $\beta_i^{(k)}$ zaman içerisinde sabittir.

Buna göre; homojen nedensel olmayan (Homogeneous Non Causality-HNC) boş hipotez, Eşitlik 9'daki gibidir (Hurlin ve Dumitrescu, 2012: 5):

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N \quad (9)$$

Standart Granger nedensellik analizinde kullanılan homojen alternatif hipotez ile kıyaslandığında, Dumitrescu-Hurlin nedensellik testinde heterojen alternatif hipotez bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu test Granger nedensellik testindeki gibi X 'ten Y 'ye bütün birimler için nedensellik olduğunu belirten alternatif hipoteze karşı nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini test etmemektedir. Buna karşılık, yatay-kesit birimlerinden bazıları için X 'ten Y 'ye nedensellik olduğu alternatif hipotezine karşılık, nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezi test etmektedir.

Buna göre; Dumitrescu-Hurlin nedensellik testinin alternatif hipotezi, Eşitlik 10'daki gibi gösterilmektedir (Hurlin ve Dumitrescu, 2012: 6):

$$\begin{aligned} H_1: \beta_i &= 0 & \forall i = 1, \dots, N_1 \\ \beta_i &\neq 0 & \forall i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{aligned} \quad (10)$$

Burada N_1 nedensel ilişkiye sahip olmayan birim sayısıdır.

Her bir birim için bireysel $H_0: \beta_i = 0$ testine karşılık gelen $W_{i,T}$ Wald test istatistiği hesaplanmaktadır ve de her birim için bu test istatistiği boş hipotez altında $T \rightarrow \infty$ iken K serbestlik derecesinde χ^2 dağılımına yakınsamaktadır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonucunda iki test istatistiği elde edilmektedir. Bunlar (Zeren ve Arı, 2013: 321): $T, N \rightarrow \infty$ için standardize test istatistiği $Z_{N,T}^{HNC}$ ve sabit T örneği için standardize test istatistiği \tilde{Z}_N^{HNC} .

Çalışmada takip edilen ekonometrik metodolojiye ait bu teorik açıklamaların ardından, elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Bulgular ve Değerlendirmesi

Elde edilen bulguların açıklanmasından önce, analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmesi uygun olacaktır. Söz konusu tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de sunulmaktadır. İhracatın GSYH'deki payının logaritması incelendiğinde, bu değerlerin ortalamasının 1,59 olduğu görülmektedir. Değerin düşük olması, değişkenin logaritmik biçimde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Negatif değer içermesi nedeniyle logaritmik biçimde analize dahil edilemeyen DYY değişkeninin ortalaması ise 6,03'tür. Başka bir ifadeyle, ilgili dönemde BDT ülkelerinin aldığı net doğrudan yabancı sermaye yatırımının GSYH'ye oranı ortalama olarak %6,03'tür. Bu ülkeler içerisinde söz konusu ortalamanın en yüksek olduğu ülke %16,6 ile Azerbaycan, en düşük olduğu ülke ise %1,45 ile Özbekistan'dır. Hükümet etkinliği, politik istikrar ve hukukun üstünlüğü -2,5 ile 2,5 arasında yer alan endekslerdir. Değerin -2,5'e yaklaşması endeksin ölçtüğü göstergede kötüleşmeyi, 2,5'e yaklaşması ise iyileşmeyi ifade etmektedir. Bu açıdan etkinlik, istikrar ve hukuk değişkenlerinin ortalama değerlerine bakıldığında; BDT ülkelerinde söz konusu dönemde ortalama olarak negatif bir değer olduğu görülmektedir. Bu üç değişken içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olan politik istikrarı temsil eden istikrar değişkeni, en düşük ortalamaya sahip olan değişken ise hukukun üstünlüğünü temsil eden hukuk değişkenidir. Değişkenlere ait standart sapma değerlerine bakıldığında; değişkenliğin DYY değişkeninde yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu değişkenlik; ülkelerin ortak bir özellik taşımakla birlikte, kendi aralarında da doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmede farklı kurumsal ve ekonomik potansiyele sahip olmaları ile açıklanabilir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	Log (İhracat)	DYY	Etkinlik	İstikrar	Hukuk
Ortalama	1.5906	6.0363	-0.6455	-0.4867	-0.8742
Medyan	1.6216	4.4371	-0.6527	-0.4115	-0.8825
Maksimum	1.9383	55.0759	0.6058	0.7768	0.3837
Minimum	0.9565	-1.4173	-1.6438	-2.0208	-1.6405
Standart Sapma	0.1666	6.7837	0.4349	0.5799	0.3991
Çarpıklık	-0.9576	4.2067	0.4112	-0.2479	0.4627
Basıklık	4.3773	27.7567	3.5561	2.5575	2.9964

İlk olarak, nedensellik analizinin uygulanabilmesi için gerekli olan durağanlık sınavının yapılabilmesi için, hangi kuşak birim kök testi kullanılacağına karar vermek amacıyla yatay-kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Tablo 3'te hem değişkenlere hem de nedenselliğin incelendiği modellere ait yatay-kesit bağımlılık testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 3: Yatay-Kesit Bağımlılık Testi

Değişkenlere Ait Yatay-Kesit Bağımlılık Test Sonuçları			
Değişkenler	CDLM ₁	CDLM ₂	CDLM _{adj}
Log (ihracat)	254.05 (0.000)	15.323 (0.000)	14.97 (0.000)
DYY	151.923 (0.000)	6.434 (0.000)	6.081 (0.000)
Etkinlik	286.995 (0.000)	18.191 (0.000)	17.838 (0.000)
İstikrar	160.546 (0.000)	7.185 (0.000)	6.832 (0.000)
Hukuk	252.494 (0.000)	15.188 (0.000)	14.835 (0.000)
Nedensellik Denklemlerine Ait Yatay-Kesit Bağımlılık Test Sonuçları			
Nedensellik Denklemleri	CDLM ₁	CDLM ₂	CDLM _{adj}
İstikrar -> Log (İhracat)	79.55 (0.122)	4.082 (0.000)	0.839 (0.401)
Etkinlik -> Log (İhracat)	90.15 (0.026)	4.546 (0.000)	2.688 (0.007)
Hukuk -> Log (İhracat)	86.59 (0.046)	5.043 (0.000)	2.106 (0.035)
İstikrar -> DYY	176.5 (0.000)	8.47 (0.000)	18.26 (0.000)
Etkinlik -> DYY	151.5 (0.000)	7.069 (0.000)	13.72 (0.000)

**Kurumsal Yapı Göstergeleri, İhracat ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki
Nedensellik İlişkisi: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği**

Hukuk -> DYY	157.9 (0.000)	6.658 (0.000)	14.9 (0.000)
Etkinlik -> İstikrar	100.4 (0.004)	6.092 (0.000)	4.526 (0.000)
İstikrar -> Etkinlik	139.3 (0.000)	2.278 (0.023)	11.57 (0.000)
Hukuk -> İstikrar	77.76 (0.153)	4.555 (0.000)	0.514 (0.607)
İstikrar -> Hukuk	84.99 (0.058)	2.299 (0.022)	1.82 (0.069)
Hukuk -> Etkinlik	132.3 (0.000)	2.255 (0.024)	10.32 (0.000)
Etkinlik -> Hukuk	104.1 (0.002)	2.726 (0.006)	5.219 (0.000)

Tablo 3'teki değişkenlere ait yatay-kesit bağımlılık test sonuçlarına bakıldığında; olasılık değerinin her üç test sonucuna göre de bütün değişkenlerde 0,05'ten küçük olmasından dolayı, yatay-kesit bağımlılık olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. Değişkenlerde yatay-kesit bağımlılık tespit edildiği için, durağanlığın sınanmasında ikinci kuşak birim kök testlerinden yararlanılması gerekmektedir. Bu çalışmada; ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF testi kullanılmış olup, panelin geneli için durağanlık testi sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	CIPS Test İstatistiği			
	Düzyey	Karar	Birinci Fark	Karar
Log (İhracat)	-1.883	Birim köklü	-3.169*	Durağan
Log (DYY)	-2.969**	Durağan	-	-
PS	-2.584	Birim köklü	-3.584*	Durağan
GE	-2.171	Birim köklü	-3.687*	Durağan
RL	-2.508	Birim köklü	-3.197*	Durağan

* ve ** serilerin sırayla 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. Sabit ve trendli model için CADF testi uygulanmış olup; kritik değerler 0.01, 0.05 ve 0.10 için sırayla -3.01, -2.78 ve -2.67'dir.

Tablo 4'teki sonuçlara göre; DYY değişkeni 0.05 anlamlılık düzeyinde düzeyde durağan iken; Log (İhracat), PS, GE ve RL değişkenleri 0.01 anlamlılık düzeyinde birinci farkları alındığında durağan olmaktadır. Ekonometrik yöntem kısmında da belirtildiği gibi, Dumitrescu-Hurlin nedensellik testinde değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir. Bu sebeple, nedensellik analizine geçilmeden önce Log (İhracat), PS, GE ve RL değişkenlerine fark alma işlemi uygulanmıştır. Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi uygulamasında öncelikle birinci ve ikinci kuşak testlerden hangisinin seçilmesi gerektiğine karar verilmesi gerekmektedir. Bunun için, nedensellik ilişkisini temsil eden nedensellik denkleminin kalıntılarında

yatay-kesit bağımlılığı olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Nedensellik denklemlerine ait yatay-kesit bağımlılığı testi sonuçları da Tablo 3'te sunulmaktadır. Buna göre; politik istikrardan ihracata, hukukun üstünlüğünden politik istikrara, politik istikrardan hukukun üstünlüğüne nedensel ilişkiyi temsil eden nedensellik denklemlerinin kalıntılarında yatay-kesit bağımlılığı olmadığı, diğer denklemlerin kalıntılarında ise, yatay-kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu husus göz önünde bulundurularak, yapılan nedensellik analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Analizi Sonuçları

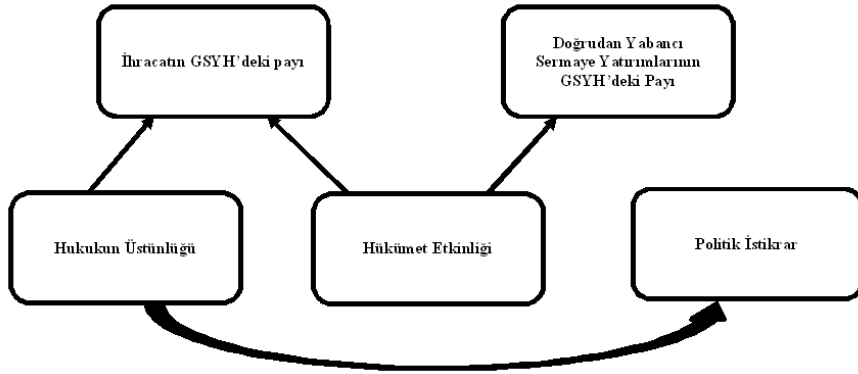
Temel Hipotez	W İstatistiği	$Z_{N,T}^{HNC}$	\tilde{Z}_N^{HNC}
Hükümet etkinliği, politik istikrarın nedeni değildir.	0.843	-0.385 (0.757)	-0.608 (0.543)
Politik istikrar, hükümet etkinliğinin nedeni değildir.	0.615	-0.943 (0.44)	-1.017 (0.283)
Hukukun üstünlüğü, politik istikrarın nedeni değildir.	5.361	3.339* (0.001)	0.718 (0.473)
Politik istikrar, hukukun üstünlüğünün nedeni değildir.	0.806	-0.475 (0.635)	-0.675 (0.500)
Hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliğinin nedeni değildir.	1.324	0.793 (0.501)	0.255 (0.774)
Hükümet etkinliği, hukukun üstünlüğünün nedeni değildir.	0.748	-0.618 (0.574)	-0.779 (0.404)
Politik istikrar, ihracatın GSYH'deki payının nedeni değildir.	1.256	0.627 (0.53)	0.133 (0.894)
Hükümet etkinliği, ihracatın GSYH'deki payının nedeni değildir.	4.752	4.767** (0.022)	2.417** (0.022)
Hukukun üstünlüğü, ihracatın GSYH'deki payının nedeni değildir.	6.707	5.243*** (0.071)	1.551*** (0.075)
Politik istikrar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payının nedeni değildir.	3.643	2.846 (0.117)	1.227 (0.204)
Hükümet etkinliği, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payının nedeni değildir.	0.407	-1.454 (0.199)	- 1.392*** (0.099)
Hukukun üstünlüğü, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payının nedeni değildir.	1.453	1.11 (0.363)	0.487 (0.632)

Not: *, ** ve *** sırayla 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. Tablodaki W değerleri Wald istatistiği değerlerini; $Z_{N,T}^{HNC}$ ve \tilde{Z}_N^{HNC} ise Dumitrescu-Hurlin nedensellik testine ait test istatistiklerini ifade etmektedir.

Elde edilen nedensel ilişkiler Şekil 6'da sunulmaktadır. Bu çalışmada, literatürde ele alınan diğer çalışmalardan farklı olmak üzere, kurumsal göstergelerin kendi aralarındaki nedensel ilişkiler de incelenmiştir. Tablo

5'teki sonuçlar bu bağlamda değerlendirildiğinde; hukukun üstünlüğünden politik istikrara doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, BDT ülkelerinde sözleşme uygulamalarına, mülkiyet haklarına, emniyet ve mahkemelere yönelik algıyı temsil eden hukukun üstünlüğü göstergesi; protesto, toplumsal anlaşmazlık ve uyuşmazlık gibi faktörleri etkilemektedir. Tablo 3'teki yatay-kesit bağımlılığı testinin sonuçları, bu ilişkiyi gösteren nedensellik denkleminin kalıntılarında yatay-kesit bağımlılığı olmadığını göstermektedir. Bu kapsamda, söz konusu nedensellik ilişkisinde ülkelerin birinde meydana gelecek bir şokun diğer ülkeleri etkilemeyeceği söylenebilir.

Şekil 6: Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Kurumsal göstergeler ile dışa açıklık göstergeleri arasındaki nedensellik sonuçlarına bakıldığında ise, hem hukukun üstünlüğünden hem de hükümet etkinliğinden ihracatın GSYH'deki payına doğru tek yönlü nedensel bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre; BDT ülkelerinde sözleşme uygulamalarına, mülkiyet haklarına, mahkemelere duyulan güven ile hükümetin uyguladığı politikaların istikrarlılığına ve niteliğine duyulan güven, söz konusu ülkelerin ihracatının GSYH'leri içindeki payı üzerinde nedensel bir etkiye sahiptir. Bu sonuç, Akpan ve Atan'ın (2016) bulguları ile uyumludur. Tablo 5 incelendiğinde ayrıca, hükümet etkinliğinden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payına doğru da tek yönlü nedensel bir ilişki söz konusudur. Başka bir ifadeyle, hükümet etkinliği, BDT ülkelerinde aynı zamanda ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde de nedensel bir etkiye sahiptir. Bu sonuç da Artan ve Hayaloğlu (2015), Mengistu Alemu (2014) ve Kurul ve Yalta'nın (2017) çalışmalarında elde ettikleri bulgular ile uyumludur. Bu nedensellik denklemlerine ait kalıntılarda yatay-kesit bağımlılığı olduğu dikkate alınırsa, ülkelerin birinde meydana gelecek şokun, diğer ülkeleri de etkileyeceği ifade edilebilir.

Sonuç

BDT ülkeleri, dışa kapalı bir ekonomik yapıdan dışa açık bir ekonomik yapıya entegre olma durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu doğrultuda bir değişim gösterebilmekle beraber, söz konusu ülkelerin çoğunda, kişi başına düşen GSYH dünya ortalamasının altındadır (Şekil 1). Küresel

ekonomiye entegrasyon için gelişim gösterebilmeleri, bu ülkelerin ihracat performansı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilme gücü ile doğru orantılıdır.

BDT ülkelerine ilişkin politik istikrar, hükümet etkinliği ve hukukun üstünlüğü indekslerinin, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisinin nedensellik analizi ile incelendiği çalışmanın sonucunda; hükümet etkinliğinden ihracatın GSYH'deki payına ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'deki payına doğru bir nedensel ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu; ülkedeki politik baskıdan uzak olma durumunun, uygulanan politikaların istikrarının ve bu politikalara duyulan güvenin, BDT ülkelerinde hem ihracat performansı hem de ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme potansiyelleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, hukukun üstünlüğünden ihracatın GSYH'deki payına doğru nedensel bir ilişki tespit edilmiştir. Bu da hukukun üstünlüğü kapsamında sözleşme yapılması ve uygulanmasının, özel mülkiyet hakları konusundaki uygulamaların ülkenin ihracat performansı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Kurumsal değişkenlerin kendi aralarındaki nedensel ilişkilerin incelenmesi sonucunda ise, hukukun üstünlüğünden politik istikrara doğru nedensel bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

BDT ülkelerine ilişkin veri setinin zamansal olarak daha geriye taşınamaması kısıtıyla karşılaşılan çalışmada elde edilen söz konusu bulgular neticesinde; kurumsal yapıya ilişkin göstergelerin, BDT ülkeleri açısından dış ekonomik faaliyetler üzerinde belirleyici olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla bu sonuç, genel ekonomik amaçlara ulaşmada kurumsal politikaların önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça / Reference

- Abdella, A. B., Naghavi, N. ve Yin Fah, B. C. (2018). The effects of corruption, trade openness and political stability on foreign direct investment: empirical evidence from BRIC countries. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 5 (3), 32-38.
- Akpan, U. F. ve Atan, J. A. (2016). Relationship between trade openness, institutions and economic growth in Sub-Saharan Africa: a further look at the evidence. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 15 (1), 1-20.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kurumsal belirleyicileri: OECD ülkeleri örneği. *Ege Akademik Bakış*, 15 (4), 551-564.
- Aysan, A. F. ve Vezanzones Varoudakis, M.A. (2007). *How do political and governance institutions affect private investment decisions? an application to the Middle East and North Africa?*. Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu, ISS/EC-2007-05.
- Bayat, T., Kışman, Z. A. ve Taşar, İ. (2018). The macroeconomic determinants of political stability in transition economies after collapse of Soviet Union. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 163-175.

Bussmann, M., Scheuthle, H. ve Schneider, G. (2006). Trade liberalization and political instability in developing countries. Trappl, R., (edt.), *Programming for peace: computer-aided methods for international conflict resolution and prevention*, (49-70), Dordrecht: Springer.

Dehshiri, H. M., Sameti, M. Ve Sameti, M. (2012). Impact of human development index and rule of law to attract foreign direct investment in selected developing countries, *MPRA*. No.81479.

Eren, K., (2012). Bağımsız Devletler Topluluğu içinde Türk Cumhuriyetleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 43-73.

Hurlin, C. ve Dumitrescu, E. I. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels, *HAL Archives*, No: Halshs-00224434.

Kurul, Z. ve Yalta, Y. (2017). Relationship between institutional factors and FDI flows in developing countries: new evidence from dynamic panel estimation, *Economies*, 5 (17), 1-10.

Mengistu Alemu, A. (2014). Quality of institutions and FDI inflow: evidence from Asian economies, *Korea Review of International Studies*, 16 (1), 35-47.

Nazeer, A.M. ve Masih, M. (2017). Impact of political instability on foreign direct investment and economic growth: evidence from Malaysia, *MPRA*. No.79418.

Pan, C., Chang, T. ve Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the Middle East countries: bootstrap panel causality test, *Defence and Peace Economics*, 26 (24), 443-456.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *CWPE*, 0435.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.

Saidi, Y., Ochi, A. ve Ghadri, H. (2013). Governance and FDI attractiveness: some evidence from developing and developed countries, *Global Journal of Management and Business Research Finance*, 13 (6), 15-24.

United Nations, Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014wesp_country_classification.pdf, Erişim tarihi: 23.03.2019.

World Bank, (2019a), Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.KD>, , Erişim tarihi:02.04.2019.

World Bank, (2019b), Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>, , Erişim tarihi: 02.04.2019.

World Bank, (2019c), Erişim adresi: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/#doc>, , Erişim tarihi: 02.04.2019.

WTO. (2004). Governance and institutions, in World Trade Report 2004, Erişim adresi: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr04_2d_e.pdf

Yerdelen Tatoğlu, F., (2013). İleri panel veri analizi Stata uygulamalı, 2.bs. İstanbul: Beta.

Zeren, F. ve Arı, A. (2013). Trade openness and economic growth, *International Journal of Business and Social Sciences*, 4 (9), 317-324.

